

ИЗЛАЗИ
четвртом и недељом

ЦЕНА
ЗА 1 МЕСЕЦ 1 ДИНАР
ИЛИ 1 КРУНА

Прегилату примају све поште
у Србији и иностранству

ЗВЕЗДА

ПОРОДИЧНИ ЛИСТ

ПРЕПЛАТУ ТРЕБА СЛАТИ :
Уредништву „Звезде“
Коларчева улица бр. 10.

НЕПЛАЋЕНА ПИСМА
НЕ ПРИМАЈУ СЕ.

Рукописи не враћају се.

УРЕДНИШТВО СЕ ПЛАТИ :
Коларчева улица бр. 10.

БРОЈ 10 ПР. ДИН.

УРЕДНИК : ЈАНКО М. ВЕСЕЛИНОВИЋ.

БРОЈ 10 ПР. ДИН.

ВЕЧИТИ МИР

Једном се дојали Богу слушају с каљаве земље
Тужбе створова мали'
И посла морију с неба, да затре зверове дивље
Зборећи кô у шали:
Кад стварах земљу ову, сметнух с божанског ума
И мир вечити дати,
И гледах векова много како се у зверским канџам'
Слабо створење пати.
Од овог великог дана на земљи нек не буде
Пакосне зверске ђуди,
Нека су благи, тихи земаљски створови моји,
Живира кô и људи.“

И сиђе морија с неба... Под њеним кужним дахом
Падаху дивље звери,
По путу свуд мртви леже вуци, медведи, тигри,
Лавови и пантери.
Отровне издишу змије, с висине падају орли
Па се у болу вију,
А живе бегају звери, кô огањ да их гони,
По мрачној шуми се крију.
И дршћу у смртном страху, па се у јата купе,
Већају опрезно, ти'о:
Ко ли то згреши Богу, који је према њима
Свагда милостив био.
Лисица привеза ликом у крст два суха прута,
И посред зверова стаде:
„Преда мном, гô пред Богом нек сваки грехове призна
И срце отвори саде!“
И лав започе први, целива два суха прута,
И гласом озбиљним рече:
„Душа је моја мирна, моје јуначко срце
Никакав грех не пече.
Свагда сам поносан био, ни једна још се стрела
Не вари у моје тело.
Све што ми око виде, оштрим канџама мојим
Умаћи није смело.
Свуда сам јуначан био, често сам у брзом скоку
Растрзô слабачке људе,

И својом страшном риком на све четири стране
Страх сам улево свуде.“
— „Доста, велика душо! — лисица прозбори свето,
И крстом дотаче лава, —
Твоја се јуначка дела преко свих мора носе,
А краја нема ти слава!“
И тигар на ред дође, промуклим започе гласом:
„С лавом се мерит' могу.
Ал' крви рас'о сам више по врелом пустињском песку
Жртвујућ' свевишњем Богу.
Кад тихо наступи вече, а тама покрије пуну
Ја само блим над њоме,
Јурећи на бесном хату прође ли бедујин какав,
О, тешко, тешко томе!
Расути костури многи о мојим делима зборе,
И ја се дичим њима,
И сада пред светим крстом поносна, ведро лика
У очи гледам свима.“
— „О доста, доста више, дико зверскога рода,
Та ми те добро знамо,
Нек прође морија само, ми ћемо и венац сјајни
За храброст да ти дамо.“
То рече лисица благо, и крст принесе тигру,
И он га смирено љуби,
Душа му светости пуна, ал' траг оц крви стоји
По јаки и оштри зуби;
А сад се окрете вуку и другим зверима дивљим,
И сви заклетву даше,
Да су им без греха душе, за славу и понос само
До овог часа знаше.
Већаху затим дуго: ко ли то згреши страшно,
Те се Бог гневи тако.
Туте озбиљном муком, и у памети својој
Грешника тражи свако.
На једном засикта змија и жалцем показа овцу,
Што мирно крај пута пасе,
Далеко остало стадо, а она травицу грицка,
И нешто мисли за се:
„Гле, како лепе траве у нашег комшије има,
Па мека као свила,
Па сочна, па слатка... еј кад би и наша паша
Овако красна била!“

На мах слеташе звери, лисица међ њима стоји,
И два подигла прута,
А овца кад вука спази, наже у смртном страху
Преко каљава пута.
Курјак је зубима зграби: „Не бегај, грешнице једна,
Већ признај грехове своје,
Можда због твоје душе клетва на мене паде
И на све другове моје.“
Лисица стишава вука, и с крстом прилази овци,
И стаде зборит тијо:
„Не дршћи, не бој се ништа, погледај само добро,
И ја сам овде, пријо.
Бог се расрди страшно, те помор с неба посла,
Да своје створове затре,
По пољу и по брду кужни се ваздух шири,
Кô пламен живе ватре.
Пред крстом овим светим ми наше откисмо душе,
И сваки заклетву даде;
Не дршћи, не бој се ништа, отвори срце своје,
И признај грехове саде.“
Збуњена сирота овца, пред очи мрак јој пао,
Нит види, нит што чује,
Само се у томе мраку кô две сијају жишке
Очи у гладног вује.
„Ја не знам ни грех шта је, — промуца овца тихо,
И доле обори главу, —
Можда сам згрешила данас, што даље од свог стада
Пасла сам туђу траву. —
„Доста, грешнице једна, од пакла грех је црњи!“
Рикнуше дивље звери.
Курјак је зубима зграби: „Сад црном и грешном крвљу
Паклени грех опери!“
Зверови у дивљем бесу разнеше сироту овцу
И трага од ње не би
А Бог ту жртву гледа, па се смилова вишњи
И помор позва себи.

Д. Ј. Димитријевић

ИЗ СРПСКЕ ИСТОРИЈЕ ЈОВАН ВУКОМАНОВИЋ

— Миленко М. Вукићевић —

I

Планина Рудник јесте име поносито за свакога Србина обновљене Србије. То је она планина, која се налази између крагујевачкога, подунавскога, ваљевскога и рудничкога округа. То је она планина, о чије се кршчеве саломи силна најезда угарска у време славнога цара Душана. То је она планина, која чуваше кроз векове свест о слободи народа српскога, а чије горе однихаше у крилу своје оне див јунаке, који почетком овог века скочише на оружје, саломише ланце

непријатељске, сатреше снагу душманску и потресоше из темеља целу турску царевину, будући све остале хришћане Балканскога Полуострва да се дижу на оружје. Рудник је срце Шумадије, удар његовог била осећао се по целом српском народу. У његовој околини Србин се диже и први и други пут против свога непријатеља. У подножју његовом налазе се места, где су поникли знаменити људи првога и другог устанка. Ту су прва бојишта првог и другог устанка, ту је град Рудник, ту је и Љубић. Одатле је српском народу синило сунце слободе прве четврти овога века.

Ето, та знаменита планина, тај поносити Рудник, што онако гордо уздиже главу у средини Шумадије, одгаји у свом крилу и *Јована Вукомановића*, брата кнегиње Љубице и шурака Милоша Обреновића, првога кнеза обновљене Србије.

II

У подножју самога Рудника, налази се и данас село *Срезоевци*, које се негда звало *Царевик*. У време „Кочине Крајине“ у овом селу беше чувена, задружна и богата кућа *Гаврила Савића Вукомановића*. Гаврилови претци одавно су се доселили из Херцеговине*), ту се настанили, обогатили, и још пре рата Кочина беху чувени трговци, који имађаху веза са најчувенијим трговцима и највиђенијим људима тога доба. Уз „Кочину Крајину“ и ова српска кућа, као и многе друге, беше пристала уз устанике, те ратоваше с Турцима.

„Кочина Крајина“ заврши се без успеха по српски народ. Турци се опет вратише у Београдски Пашалук и почеше владати по старом. Баш по завршетку Кочина рата месеца маја 9. на летњег св. Николу нађе се Гаврилу Вукомановићу унуче од другог му сина *Радослава*. То беше *Јован*. Он је четврто дете у оца му Радослава и матере *Марије*, која је доведена из Дружетића, од куће *Дамњанића*.

У оно доба ретки су били српски домаћини који би књигу ценили, а још ређа места, у којима се налазила школа или учитељ. Међу те ретке домаћине долази и дед Јованов Гаврило. Он је давао по које дете из своје куће калуђерима у манастир *Никоље*, који се налази на левој обали западне Мораве под брдом *Кабларом*, да научи књигу. Тако су му већ свршили школу унуци *Рашко* и *Лука*, вратили се натраг кући, и већ се чињаху припреме да се на место прве двојице старијих воде друга двојица млађих Јово и Арсеније. Само се чекаше још да се прослави св. Лука, крсно име куће Вукомановића. Међутим деси се нешто те Јована задржа да не оде у Никоље.

*) Стари Вукомановићи иселили су се из Пећи и отишли у Херцеговину. Кад тамо, у Херцеговини не могаше опстати дођу под Рудник, у Страгаре, па се одатле преселе у Срезоевце на речицу Царевик.

Те јесени, о Лучину дне, дође из Сарајева Гаврилова сестра *Даница*, која је била удата у Сарајеву за богатога трговца *Будимлића*. Она беше дошла у род на славу своме брату Гаврилу са сином *Симеуном*.*) Пошто су прославили св. Луку, спремаше се Даница и син јој Симеун натраг у Сарајево, и потраже од Гаврила малог Јову да га воде у Сарајево, где ће боље изучити књигу, но код калуђера, у манастиру Никољу. Најпосле Гаврило пристане на то, благослови унуче и предаде га сестри и сестрићу. И тако мали Јово оде у Сарајево, најглавнији град поносне Босне, да тамо учи књигу.

III

Сарајево у оно доба (око 1799) беше најживље место целога Босанског Пашалука. Положај му је диван и величанствен. Опкољено високим брдима и дивним ливадама, које просеца бистра река Миљацка, делећи Сарајево на два дела. С једне и друге стране реке на узвишицама према брдима расејане су многе чисте куће са зеленим баштама, те је дивота погледати га озго са тврђаве на десној страни реке или са рида на левој.

Између чистих кућа и зелених градина уздизале су се небу под облаке и танковрхе мунаре, које су показивале свакоме да је ту Ислам у снази. Осим тога Сарајево беше онда средиште трговине између истока и запада, између Хрватске и Далмације с једне стране, Румелије и Мале Азије с друге стране.

У време, кад мали Јово дође у Сарајево, трговина беше у рукама Срба православних и Јевреја, а католика беше тада врло мало у Сарајеву.

Срби православни, имајући веза трговачких са западом, са Далмацијом и Италијом, са Трстом и морем, осећаху велику потребу за школом. С тога су сами трговци — Срби Сарајлије — још од прве половине прошлога века издржавали школу и децу своју слали у ту школу, да се науче писму и рачуну. Поред тога ту се учио и талијански језик, јер без њега не могаше се опстати у трговачким везама са Италијом.

Крајем 1799. и почетком 1800. беху учитељи *Павле*, *Александар* и *Лука*. Како се презиваху и кад су дошли у српску школу у Сарајеву, не знам. Јован Вукомановић морао је код некога од ових почети књигу да учи.

За време бављења Јованова у Сарајеву на њ је много што шта утицало. Крај прошлога и прве половине овога века, поред свих политичких догађаја и потреса, метежа и међусобица Сарајево беше врело наших песама, уточиште народних обичаја, те оно, што је почело занимати душу Јо-

*) Са Будимлићем она је имала више деце, али су јој остала само два сина, Симеун и Гаврило, ожењени из Дубровника, и кћи Видосава, удата у Трст.

ванову у првим годинама живота, наставило се тамо у Сарајеву само у још већем обиму но у дому деде његовог.

IV

Три до четири године проведе Јово у Сарајеву учећи књигу, а за то време никако не долазаше кући у Срезојевце под Рудник. Међу тим умре му дед Гаврило, а старешина куће постаде најстарији му стриц *Срешен*. А за то време и отац се ужелио сина, те замоли брата Сретена, да поручи Будимлићима у Сарајево да пошљу Јову кући ради виђења.

На годину дана пред први устанак на Турке, око Миоља-дне дође из Сарајева Симеун Будимлић с момцима*) да одваја целеп у Космају на Чемерници на пашњацима куће Вукомановића. Том приликом доведе собом и Јову. Овај беше већ одрастао, постао прави ђетић, стасит и дичан да га се не можеш нагледати.

У то доба сила дахиска беше на врхунцу своје. Насиља по приступачнијим местима беху се попела Србима на перчин. По народу се већ зуцкало да је дошао земац, да ваља војевати, да треба сваки своје да покаје старе. Ово није могло остати тајна за многе виђеније Турке. Они су слутили да се нешто спрема у народу. С тога су се почели прибојавати појединих виђенијих српских домова. Рудничким Турцима давно је запела за око снажна кућа Вукомановића. Често су распитивали за њу па чак и за њихно дете што се у Сарајеву књизи учи. О томе је највише распитивао бег *Токашлић*, особито у ово време кад се по где где зуцкаше да су насиља дахиска превршила меру.

Бег Токатлић чим чује да је Јован доведен из Сарајева одмах пошље гавазе у Срезојевце дому Вукомановића с наредбом да му Радослав доведе сина, да га види и ни пошто да га не врати у Сарајево докле га не доведе на Рудник.

Овака жеља, управо наредба, са Рудника од бега Токатлића пала је у кућу Вукомановића као гром из ведре неба. Све доведе у забуну. Свак се питаше: Шта ће Токатлићу Јован на Рудник? Та он је тек приспео из Сарајева, он је љубимац куће. Родитељи га се још нису нагледали, сестре га се нису намиловале, а браћа се нису с њиме наразговарала. Али сила Бога не моли. Наредби турској у време дахиско није било пробитачно одупрети се. Отац Јованов плаховит и смео, не хтеде водити Јована на Рудник. Како је прек био цела се кућа бојаше да не заметне кавгу. За то се спреми да пође са синовцем Сретен на

*) Међу овим момцима био је и Јанко Рушчуклић, отац пок. Косте Рушчуклића, који је у оно време служио код Будимлића, а доцније био трговац, магација у Београду на малој пијаци. Он је више пута причао о Будимлићима и о овоме свом доласку у Срезојевце, кући Вукомановића.

Рудник. Он, најпосле, требаше да иде и као старешина задруге, као заштитник задруге у сваком погледу. А беше човек хладнији и одмеренији од свога брата Радослава. С тога узе Јову и пође на Рудник.

Кад дође бегу Токатлићу, овај га дочека речима :

— А, кнеже Сретене! Зар је мало Будимлићима у Сарајеву свакојака блага, него им и ви поклонисте ово ваше дете?

— Не, беже, нисмо ми поклонили Будимлићима наше дете, нити би га могли коме поклонити, јер се то не поклања, него кад је започео књигу, нека је изучи, ваљаће нам много као трговцима.

— Валах је доста учио; неће бива бити владика. Ја хоћу да Јову мени дате, он мени ваља да ми књиге пише и рашчитава оне, што ми долазе.

— Не, беже, ако Бога знадеш. Знаш ли какав је Радослав, ја му не смем жив на очи изаћи без Јована. Он ми га даде на аманет, да ти га доведем да видиш, како си наручио, па опет да га вратим оцу његовом.

— Не, кнеже Сретене, он ће остати овде код мене.

Молио се Сретен и преклињао Турчина, али овај не попусти. Јово мораде остати на Руднику. При расстанку Токатлић рече Сретену :

— Кнеже, поздрави Радослава, и реци му да ћу ја пазити Јована као своје дјете, нека се он ни мало не кари. Кад год се зажели, бива, свога сина, нека ми дође у конак као у свој оцак, а о вашем благом дану, ја ћу вама оправити Јована, да га виде и сви ваши укућани.

Кад се Сретен врати кући без синовца, у кући је настало јадиковање, као да је Јово на свагда изгубљен. Истина, знало се да је Токатлић добар и душеван Турчин, али се знало и за оно што се већ зуцкало у народу. Знало се да је Јово на Руднику за то, да послужи као талац у сваком случају. За то је и обузела жалост целу кућу. Отац Јованов, Радослав ћутао је као стена и за неколико дана не метну залогаја у уста. Љубица, сестра Јованова тужила је за њим без престанка.

Прође неколико недеља, па и месеца а Радослав никако не оде на Рудник да види сина. Тако прође све до Велике Госпође 1803. године. Баш на неколико дана пред овај празник јављено је с Рудника у Срезејевце да ће Вукомановићима доћи у госте бег Токатлић. И тјк у очи Велике Госпође ево бега Токатлића са великом пратњом, добро оружаном и добро одевеном, а са пратњом дође и Јован. Еј, већ читав момак порастао. Овога дана кућа Вукомановића била је у великом весељу, као да је добила оно што је изгубила. Сви су се радовали да виде Јову. Али у општем весељу сетан беше само отац Јовин Радослав. Од

како му је син одведен на Рудник, он се беше јако променио, увео, остарио, потамнио. Онако суморан ћутао је само и гледао сина. Чинило се, као да се хоће сина нагледати, као да хвата последњу жељу.

Токатлић беше донео многе дарове родбини Јовановој од своје хануме. Хтео је да види сву женску чељад а нарочито Радослављеву ћерку Љубицу, девојку на удају, за коју је чуо да ће је отац удомити у Сарајево. Љубицу су морали извести пред Турчина*). Бег је поделио дарове од своје хануме цурама и невестама, а Љубици је дао ниску мерџана, окићену рушпама (млетачким дукатима), говорећи јој.

— На, Љубице, ово је моја ханума низала и теби на дар опремила да је се сећаш кад пођеш по Сарајево шетати.

Бег је гостовао два дана у кући Вукомановића, па се врати на Рудник и одведе собом Јована.

(НАСТАВИЋЕ СЕ)

ИСТОРИЈА ЈЕДНОГ ОДНОСА

НОВЕЛА

Емила Роланда

(наставка)

То му беше довољно.

*

Тереза га је примила у усамљеној читаоници њеног пансиона, по којој је она већ од једног сата шетала, пушећи цигарете и спремајући ратни план.

Знала је да ће доћи.

Дивна бела свилена хаљина са нарцисама за појасом доликоваше потпуно њеној импозантној појави и одговараше врло речито његовом уметничком укусу.

Чим је ушао, естетичко му осећање оживеше гледајући је. То је учинило те му поздрав испаде за неколико нота топлији но што беше истога јутра.

Она му понуди столицу од трске даде му цигарету и ватре, па онда рече најповршнијим конверзационим тоном, али јој носдрве при том задркташе :

— А сад говори Цезар!

Он се поплаши од ове неочекиване заповести. Још му никад није рекла ти, још никад није тако другарски — скоро нешто мало без форме — с њиме говорила; није појмио ситуацију, или није ју хтео појмати, па начини неку опаску о Фиренци. То му се учини као једини прави пут.

Она севну очима на њега за тренутак; није веровао да те благе звезде могу тако да ударе ватреним погледом. Потом она викну — а глас, који му се некад обраћао тако меко и ласкаво, сада је зазвучао чисто грубо :

*) Вукомановићи у оно доба крили су своје девојке и невесте од турских очију као и свака српска кућа.

Шта нас се сада тиче Фиренца? Ни речи о њој! Прошло је време кад сам живела од твојих уметничких критика и сјајних тирада. Сад је реч о другим стварима, за то говори, Цезаре!

Он ћутао сневеселеан. Да жене пролазе кроз свакојаке метаморфозе и да постају сасвим друкчије него што то хороскоп пред девојком казује — ну, то је одавно знао, али на оваку метаморфозу није био спреман.

— Да, продужи она, ваља ти говорити, Цезаре! Управила сам ти револвер на груди. То је необично у нашим сферама, али ја сам жена и као жена волим јасност. Тугаљиво је додиривати таква питања, али ко брзо меће руку у пламен не опече се тако лако, као ко се устеже и полако око пламена пипа. Још ти никад не рекох ти. Данас пак то хоћу, пошто се ми можда последњи пут видимо.

— Те-ре-за, рече он.

Она се гласно засмеја. — Те-ре-за! да, такав си увек био! Кад нећеш или не можеш ништа одлучно да кажеш, онда станеш модулирати моје име. Али ја сам сита неизговорених речи. Годинама си ме гонио с отвореним и прикривеним прекорима, да сам ти учинила неправду, кад сам се за Фабрикија удала. Прешао си преко Алпа на моју молбу. Сад стојиш пред мном и обоје смо слободни... Сад говори, Цезаре!

Она устаде и пређе преко собе. И он се диже али спорије. Потом поче с извештаченом срдитошћу:

— Ти ме више не волиш, Тереза!

Она дође до књижнице и нервозно окреташе црвене свеске, окренувши се при том у пола њему.

— Штета што ниси постао дипломата! Вештачко извијање између простога да и не — ту лежи твоја снага!

Он се уједо за усну и дохвати шешир.

— Не, повиче она, нећу да те пустим да ми утекнеш, док свој задатак не изговорим. Видиш, Цезаре! Нећу да ти пребацујем за године што су прошле. Могу ти рећи, јер не би имало смисла да те обмањујем: мој брак није био срећан. Али би био бољи да си ме поштедео твојим прекорима! То је био отров у мојој чаши! Сиромах Фабрикије осећао је то. Ја сам га много мучила, а кад је умро, тада сам се кајала. Јашући затим у звезданој ноћи по светој земљи путем у Дамаск, или по обалама успаваног језера генезаретског, у оној чаробној библијској, самоћи, тада сам покајала грехе... Па како је човек слаб и како сам носила само половину кривице, после године дана заврших покајање, стресох све и тебе позвах, да ми опростиш неправду, коју си ми тако дуго пребацивао. И ти си дошао! И стајао си данас на Понте — Векију! И тренутак, који сам милион пута изгледала, о ком сам у небројеним ноћима сањала, под шаторима палестинским, у кајутама паробродским на плавоме мору — он беше ту! И све је било као некад, само ти не!

Она дохвати мали, драгим камењем искићени мач, који је лежао на столу.

— Да, Цезаре, продужи, најрадије бих ти ово сјурила у срце. То си од мене заслужио! Али, на жалост,

данас нисмо више такви. Постали смо сувише културни, бар у земљи из које смо ми. Држимо се Ибзена: тако се што не ради!"

(СВРШИЋЕ СЕ)

ПРЕД ЗГАРИШТЕМ ПАРИСКОГ ПОЗОРИШТА

„Comédie Française“

Париз 8. марта.

У тренутку када вам ја ове редове пишем, на тргу Француског Позоришта и Пале-Ројала, ветар развејава последње колутове црна, загушљива дима... где која варница затрепери у ведрој ноћи, а са модра, звездама окићена неба, месец расипа бледу мртвачку светлост те њоме тајанствено обавија голе, чађаве видове, испрскане стубове и разјапљени кров што до јутрос још бејаше величанствена зграда *Француске Комедије*...

Страховити пожар разорио је тај најчувенији храм којему символ бејаше — *лелота* а заштитница — *уметност*... И са разорена жртвеника на коме Француска приносаше богињи заштитници најсочније плодове свога народносног ђенија, диже се сада смрдљив и густ дим и замотава у своја недра цео овај бурни и поносити Париз, објављујући му да је на његовој најомиљенијој бини одиграо последњи чин страшне пламене трагедије..

Француска Комедија — Дом Молијеров, како су је уобичајили звати Французи — не бејаше само понос Француске него целога света. Кроз њу је прошло све оно што је човечанство као најлепше и најсилније могло дати у снажној драмској књижевности, почев од Периклова доба, па до савременика Кругера и Виљема II.

Ни ратови ни револуције не бејашу кадри да угуше тај моћни фонограф кроз који поколењима и нараштајима говораху ђенији од Есхила, Софокла, Еурипида и Аристофана па до Диме Сина и Анри Бека.

Дух и цивилизацију свију доба и свију народа пронело је „*Француско Позориште*“ преко својих дасака, указујући тако на надмоћност, на сјај и величину једних и на ништавило и декаденцију других. Ум и шарланство бијашу изложени микроскопском посматрању публике, једни за узор, други за гнушање. И како поносита бејаше та кућа коленивићка, што јој у део западе да баш она покаже бисер свога народног ђенија, јер драмска уметност, драмска појезија, стекла је најсилније своје представнике међу француским песницима. У тих песника човечанство налази најпотпунији израз своје душе и они допуњавају онај малени број који чини заједничку част свима народима.

Молијер је узидео темељ театру са Корнејом и Расином, и никад није престао у њему царовати дух његов, јер су га настављали Волтер, Мариво, Бомарше, Иго, Лабиш, Скриб, Ожије, Мељак и Дима. За мајсторима следоваху мајсторски ученици. И да славне ли и сјајне историје, што је само голим именима исписана на репертоару *Комедије*... Како је поносита та кућа, та школа, то огледало народнога духа и ума за читава столећа. Са каквим ли је осећајима ступао у њу онај, који лепоту љуби, који ум поштује, и који уме ценити плодове великога ума...

Још јуче отимали смо се, ко ће dospети на Димину „Дијану де Лис“; а што нам је још све обећавала *Комедија* приликом наступајаће велике изложбе! Она се слабо обазире на укус празничне публике, оне публике која у позоришту тражи искључиво забаву, и начин како ће да утуче досаду и да проголица своје успаване нерве. *Француска Комедија* истицала је се у томе над осталим позориштима, одабирајући увек комаде теже литерарне вредности, извлачећи их врло често из прашине своје архиве, па макар они и не одговарали сувременом укусу летеће публике. Но за то су под њен кров хитали сви они који цене истинску уметност, и који у драми гледају најсилнији облик књижевности. Огуда и љубав коју књижевни свет гаји према Француској Комедији, а та љубав није нигде ухватила тврђа корена него код париске учеће се младежи, код оног младог, бујног света што је разапео своје краљевство на левој обали Сене у чувеном Quartier Latin. Сорбона и Француска Комедија, то су два најомиљенија дома париских ђака, то су два бујна врела која једно друго допуњују и на којима је тако слатко пити, и са каквом ли жеђу младе душе гутају свеж и бистри напитак са тих бујних извора...

Данас око подне, када у Сорбони и око њених крила — као обично у то време — бејаше читав мравињак младе, одушевљене деце, када је се још кусурало о ономе што је ј тро донело новог и што ће све вече показати по разним позориштима и кабареима у сред те веселе, несташне, младеничке граје, заврже се, као муња из ведрa неба, страшна вест:

— Комедија гори...

Стотине млађаних грла понављаху тај страховити глас; лица бејашу упрепаићена очи изненађене. Свако је слушао, понављао, а није разумео како је то? од куда је то?... Колико их је, који се спремаху да после по сахата слушају у тој љубљеној комедији међиске стихове Расинова *Bajazita*, а колико их је који бијашу већ пошли Комедији да за рана ухвате добра места. И за један тренут све живо полете преко мостова на *ону страну воде* где је Комедија..

Слушао сам успут, како пролазници јурећи добацују један другом грозничава питања: — има ли жртава? — Бејаше ли публика већ засела у дворани? — Има ли наде на спасавање? — На жалост, неколико страховитих примера пожара у Паризу, а поглавито Базара Мило:рђа и опере *comique* бејашу оставили ужасну успомену несреће и безброј жртава што заглавише у пламену те је свет стрепио да се и овога пута није поновила та незаборављена катастрофа, тим пре, што за данас бејаше као и обично четвртком заказана дневна представа (*matinée*). И гледећи оне непрегледне масе света где јуре преко мостова, дивио сам се тој силној и великој љубави, којом Паризлије узимају учешћа у свакој општој народној несрећи...

Ближећи се пијаци Пале-Ројала, на коју избија једно крило Комедије указаше ми се огромни облаци дима. Колуцају се и растапају а под њином мрачном копреном ишчежавају сјајне палате Лувра и Тилерија. Да злобне ли судбине, која још и данас у данима широке слободе и пуне цивилизације витла над крововима ових историских дво-

рова дим и варнице, то убилачко оружје револуција и грађанских ратова. И кад мало по том угледах огромне, бесне пламенове како лижу са купле, кроз полупана окна, испод сводова, из утробе Француске Комедије, пред мојим очима указала се сва ужасна слика прошлости Париза, онсг страшног доба револуције и комуне, које у пепео претвараше раскошне дворе и јединствене споменике...

Бејаше ли и онда оволико хиљада гледалаца колико је сада прекрило тргове француског Позоришта Пале-Ројала, улице Риволи, Сент Оноре и Рипеље. Само што сала ове густе масе народа очајним погледима гледају где им пожар гута и обара најомиљенији, општи дом — Дом Молијеров...

Шта си славе и сјаја видео и запамтио ти поносити доме! Колико је великана зашло под твој кров, да ту на твојим даскама поделе мегдан својим великим идејама и моћним ђенијем. Колике си их, као оног горостасног Ига примио на своја недра као нејаку дечицу, а одмах сутра дан они постадоше мужевии, јунаци којима се свет диви и човечанство поноси.

Тим мислима бејаш обузет, слушајући прасак огња, гледајући слабо људско ништавило како се бори, како се у коштац хвата са бесним пламеном огимајући из његових чељусти оне силне уметничке творевине којима Француска Комедија бејаше пуна као какав богати музеј.

Пожарници, министри, академици, књижевници, глумци, новинари, ђаци, све се то бејаше стекло под сводове Комедије да спасава што се још спасти може. Та то бијаше општа кућа, омиљени дом свију тих великана као и оног најбелнијег Паризлије и свако је хтео да помогне његовом спасавању. Огромне цеви од каучука сипају читаво море воде на ону сцену, на којој су кроз читаво столеће декламовани најлепши стихови најславнијих песника. Низ зидове, низ камене стубове цури прљава црна чађава вода и мрчи камено прочеље театра који тако лепо украшаваше улицу Рипеље. На балкону који се пружа дужином позоришног фоаје-а стоје нагомилане богато уоквирене слике, мраморне бисте, раскошни намештај, све дела чувених мајстора. И све то отето је пламену и набацано ту, да пропадне у води и чађи која са крова пада. Ватрогасне пиштаљке и њихови одзиви тужно парају ово жалосно позорје... Около мене сабијено је стотине хиљада душа, људско море прекрило је све тргове, све улице, прозоре, балконе, кровове. Сав та народ плашљиво чека да догледа једном крај тој тужној сцени. И за све то време круже најразноврсније версије о пожару. Ијтимно се разговарају људи који се никад дотле у животу нису видели, и који се никада више неће срести. Свако са пажњом слуша другог и онда додаје своје личне импресије и рефлексиие. Општа несрећа све их је сјединила. На свима лицима стоји забележен израз туге, па ипак нека потајна радост теши све те добре паризлије. Колика срећа што тај пожар није букнуо мало доцније; та да бијаше одоцнио само за по сахата, колико би света остало спржено ту, на тој ломачи. Људи показују један другом триколорне плакате које још стоје залепљене на позоришним стубовима. На њима је заказана дневна представа (*matinée*) Расинова „*Bajazita*“ и Бисинове

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

комедије „Le député de Bombignac“. На тим дневним представама у Француској Комедији, највише је школске младежи, ђака, професора, и онда читаве породице које са љубављу негују у своме домаћем фоаје-у осећај према правој поезији и уметности. Колико би од њих остало ту на зграштуру да пожар бијаше мало одоцнио? Па ипак... ипак није само разорена Комедија над којом данас Париз плаче, пало је и једно њено чедо заједно са великом мајком. Даровита и млада глумица Жак Анрио нашла је страшну смрт у бесном пожару... Ах, да трагичне ли и грозне смрти, којој жртвом паде ова млада уметница! Како је дирљива и тужна историја њених последњих тренутака....

— Ту су је мало пре пронели — причаше ми један раденик у плавој блузи — лице бејаше спржено, црно... коса опаљена, изгорела. Хаљине у крпама. Ужасан воњ печена меса дизаше се са тога нежног тела. Руке јој бијаху грчевито стиснуте... Ах, pauvre mignonne... морала је се грозно мучити. И још је дисала, бијаше још жива. Умрла је ту преко пута у апотеци... Кажу да је била необично лепа... Јадно дете!...

И стари, жилави масон, који зацело дотле не знађаше да и постоји какова г-ђица Анрио, убриса сузу која му бејаше овлажила трепавицу. Са колико ли саучешћа и туге неколико стотина хиљада душа понавља вечерас ову тужну историју. Над њеном смрћу цела Француска плаче.

Кад је букнуо пожар г-ђица Анрио бејаше у својој ложи (гардероби). Опремала је се да у „Бајазиту“ игра Заиру и ту је изненадише облаци дима који долажаху из унутрашњости позоришта. На прву опомену своје служавке она покуша да се спасе али да ли из страха, или што не познаваше добро унутрашњост позоришта, или од силног дима који бијаше загушио ходнике, она је се загубила у дугом узаном ходнику, ту је пала, и ту јој је дим и огањ донео страшну смрт. Крај њезиних ногу нађоше и њено мало песанце, једна животињца скончала је као веран пратилац заједно са својим господаром.

Жан Анрио бијаше најмлађа чланица француске Комедије, тек је неколико месеци како је ступила под моћну заштиту те прослављене куће, па ипак колики је успех пожео њен млађани таленат. Бијаше то красна плавуша пуна нежности, пуна грације, са великим плавим очима које гледаху са сцене пуне живота, пуне неке топле милости и младости. Пре неколико дана видео сам је у Диминој „Дијани де Лис“ као Лисо. То су још њезини деби, све те улоге другога ранга, али јој предсказивиху велику будућност, јер у ње беше и воље и дара и необичне лепоте, а и крви уметничке; мати јој је даровита глумица Анрио у Антоановом позоришту.

И место све те сјајне будућности, ево људи око мене помињу сузних очију њену трагичну смрт.

Мало даље, под аркадама Комедије, у блату и води стоји елита, сав цвет уметничког и књижевног Париза. Чини ми се, да сви ти људи очајним погледима гледају издисање великог самртника — Француске Комедије. Ту је председник министарства Валдек Русо; министар просвете Лејпи, ту су заступници председника републике; ђенерали; официри; академци: Сарду, Лавдан, Алеви,

Ларуме. Академик Жил Кларти управник Комедије, тај даровити болешљиви чичица, изгледа поражен, смрвљен, Као младић лети он лево и десно, отима, носи, покушава да спасе што је могуће од оне богате архиве која је поверена његовом старању и у којој се чуваху толике реликвије из доба Молијерова. Уз њега је читав његов дом, сви уметници чланови Комедије.

Има можда нечег глумачког, нечег театралног на изразу лица у тих људи, али ко може посумњати у њихов бол, у њихове осећаје у овоме тренутку где они остају сирочад, где им зао удес отима тај рођени кров, ту драгоцену кућу у којој су некоји од њих провели цео живот, стекли све богатство уметничке славе и појили се оним опојним пићем — плеском и хвалом публике. И заједно са тим патријархалним домом нестало им је и другарице Анрио која бијаше понос и драг њихове компаније по лепоти и нежности својој....

Муне-Сили, тај бард Француске Комедије опкољен је својим друговима. Сваког тренутка он подиже своје велике очи, оне страшне Едипове очи, које не виде пламен, не виде дим, али осећају да се ту крши, ломи, да пропада, горе но у најстрашнијој трагедији. Уза њ су Барци, де Фероди, Коклен cadet, Ламбер, Пон Муне, Вэр, Дифло, Придон, ту су и г-ђе Дидлеј, Барте, Марси, Брандес, Ванда де Бонза, Решанберова. Сва та уметничка деца гледају издисај своје љубљене мајке. Крај њих су и сви други париски глумци. Сав тај уметнички свет, бијаше се окупио да подели несрећу својих другова, јер, зар та кућа не бијаше понос и слава свију њих. И стари Коклен је дошао да оплаче колевку своје славе, и да понуди бескућним друговима уточиште у своме позоришту. Ту је и ђенијални Антоан. Како је дирљива та слика свију тих великана поражених општом несрећом. Жене, лепе и прослављене жене, краљице светских позорница, оденуте свом париском раскоши, газе црно блато, воду и пепео, под колонадама Комедије... На њима је раскош и сјај, на лицу туга а у очима сузе за несрећном пријатељицом...

Париз 9. марта.

Пре него што ћу вам послати ове своје утиске, хтео сам да бацим још један, последњи поглед у пространу дворану Молијерова дома.

То је данас гробница негдашњег сјаја и лепоте.

Позорница преко које је прошло толико славе, која је потресала толико срдаца, са које је грмео дивовски Талма и божанствена Рашел, пропала је данас у мрачну дубину под сводове Комедије. Партер и галерије изгледају као огромно огњиште, као колосални жртвеник на којему су догореле ломаче у част митолошких богова.

А шта је живот, шта је борба, шта је буре прешло преко тог партера и тих галерија? Ту је сарањен класицизам, ту су стара господа под перикама дрхтала од злости пред обешћу младих романтичара, ту је се пишталло, плескало и чупало оне значајне вечери приликом премијере Игова „Ернанија“. Ах, како ли су се тресли онда ови зидови од бурна клицања младих грла. Ту је и романтизам сахрањен. Ту је се родио Дима, ту је никла његова слава, да се и она данас застиди пред голишавошћу нових теорија, нових идеја.

